

**תפיסותיהם של פרחי הוראה באשר ללימודי הלשון העברית
במכללה, חשיבותם ומידת האפקטיביות שלהם בהכשרת מורים**

ד"ר סמדר דוניצה-שמידט

אניה גליקמן

הילה אקרמן-אשר

**אוקטובר 2010
תשרי תשע"א**

מחקר זה נערך בהמלצת ועדת המחקר הבין-מכללתית במכון מופ"ת ובתמיכת
האגף להכשרת עובדי הוראה במשרד החינוך

תקציר

הרקע למחקר

תהליך הרכישה של שפת האם ניכר בעיקר בשש שנות חייו הראשונות של הילד והוא נמשך באופן טבעי לאורך כל שנות לימודיו בבית הספר. המשך התפתחות השפה במהלך שנות בית הספר מאופיין הן בהרחבת אוצר המילים והן בפיתוחם ובשכלולם של המבנים הלשוניים והידע הדקדוקי (רביד, 1998; ברמן, 1981). רכישת השפה על גווניה השונים ממשיכה גם בשלבים מאוחרים של בית הספר והיא כוללת הבנתן של סוגות לשוניות שונות, שליטה במשלבים ופיתוחה של יכולת סוציו-פרגמטית בשפה (ניר, 2005).

קיימת חשיבות רבה, אם כך, לשליטה של המורים עצמם בשפה העברית. מן הראוי הוא שלשונם של המורים המלמדים בבית הספר תהיה לשון תקינה ועשירה ותהווה דוגמא לשונית טובה ומודל לחיקוי בקרב תלמידיהם. זאת ועוד, ידיעת הלשון תכשיר את המורה להתמודד כראוי עם בעיות הלשון של תלמידיו ותפתח את יכולתו להגיב נכונה על שגיאות וליקויים לשוניים של התלמידים, בדיבור ובכתיבה. יכולתו של המורה לטפל בסוגיות לשוניות אלו במהלך הוראת המקצועות השונים בבית הספר משפרת את יכולותיהם השפתיות של התלמידים במיומנויות הלשון השונות (שורצולד, 1996, 2007). עוד מציינת שורצולד שבידוד לימודי הלשון בשיעורי הלשון, על ידי מורי הלשון בלבד, הוא בעייתי שכן אם אין לו שימוש ויישום בתחומי הלימוד הכלליים ובתחום אחריותם של המורים האחרים, הוא יילמד כתיאוריה בלבד.

ואכן, משרד החינוך, אשר מכיר בחשיבותה של ידיעת העברית בקרב המורים הגדיר את לימודי הלשון כלימודי חובה במכללות להכשרת מורים, והסטודנטים להוראה נדרשים ללמוד מספר קורסים בלשון בהתאם להישגיהם במקצוע זה. ואולם, על אף ההשקעה הרבה בקורסי הלשון במכללות להכשרת מורים, ניכר כי רמתם של המורים בתחום הלשון נמוכה ביותר (ניר, 2005). הליקויים בתרבות הלשונית של המורים באים לידי ביטוי בכמה מישורים ובכללם חריגויות דקדוקיות מן הלשון התקינה, שימוש בשפה דלה וחוסר הלימה משלבי-סוציו-לשוני. תנאי הכרחי לתיקון המצב, כפי שמציין ניר (2005) הוא בראש ובראשונה גיבוש של עמדות חיוביות כלפי תרבות של לשון מן הגיל הרך, שכן קיים קשר הדוק בין רכישת מידע ומודעות לשונית ובין גיבושה של גישה ראויה אל תחום הדעת.

מן האמור לעיל עולה, שלא די בהקניית כלים לשימוש בשפה תקנית ובלשון עשירה בקרב פרחי ההוראה, אלא שיש גם לנסות ולהטמיע בהם עמדות חיוביות כלפי המקצוע, וזאת בכדי

שיפנימו את חשיבות השפה והשימוש בלשון תקינה ועשירה. כך גם ידאגו המורים לעתיד להקנות לעצמם בפועל הרגלי שפה ההולמים אנשי חינוך.

שאלות המחקר

1. מהן תפיסותיהם ועמדותיהם של פרחי הוראה באשר למקומם וחשיבותם של לימודי לשון עברית והאם חלו שינויים בתפיסותיהם אלו בעקבות קורס ללשון אותו למדו במסגרת לימודיהם?
2. האם קיימים הבדלים בתפיסותיהם של קבוצות שונות בקרב הסטודנטים?

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה 113 סטודנטים שלמדו במכללה גדולה להכשרת מורים במרכז הארץ והכשירו עצמם להיות מורים בדיסציפלינות שונות. במסגרת חובות לימודיהם למדו הסטודנטים קורס שנתי בלשון עברית. הסטודנטים למדו במקביל בארבע קבוצות שונות – את כל הקבוצות לימדה אותה המרצה, מצב שאפשר לפקח על השפעת מאפייני המורה. ארבע קבוצות הלימוד נבדלות זו מזו באופי הלומדים בהן, כמתואר להלן: (1) סטודנטים הלומדים לקראת תואר B.Ed. ומשתתפים בתכנית המצטיינים במכללה, להלן "מצטיינים" (N=29); (2) סטודנטים הלומדים לקראת תואר B.Ed. ואובחנו כבעלי לקות למידה כלשהי, להלן "לקויי למידה" (N=27); (3) סטודנטים הלומדים לקראת תואר B.Ed. ואינם משתייכים לאף קבוצה ספציפית, להלן "סדירים" (N=27); סטודנטים הלומדים במסגרת התכנית להכשרת אקדמאים להוראה, להלן "הסבת אקדמאים" (N=29).

מבין 113 הסטודנטים שהשתתפו במדגם 87% הן נשים ו-13% הם גברים בטווח הגילאים שנע בין 20 שנים ל-45 שנים (M=25.8; SD=5.33). שפת האם של הרוב המוחלט (96%) היא עברית. הסטודנטים הגיעו ממגוון דיסציפלינות ללא הבדל מובהק בין ארבע הקבוצות.

כלי והליך המחקר

במחקר נעשה שימוש בשאלון דיווח-עצמי אשר נבנה במיוחד לצרכי מחקר זה. השאלון הועבר לסטודנטים פעמיים – בתחילת הקורס (תחילת שנת הלימודים) ובסיומו (סוף שנת הלימודים). השאלון היה זהה כמעט לחלוטין בשתי ההעברות למעט מספר שאלות שנוספו בתום הקורס.

השאלון (בשתי גרסותיו) כלל שאלות סגורות ופתוחות הנוגעות להיבטים הבאים: רקע אישי של הלומד, עמדות כלפי לימודי לשון בתיכון, הערכה עצמית של השליטה בעברית ובדקדוק, תדירות קריאת ספרים ועיתונים, הערכתה (appreciation) של שפה תקינה ועשירה, טולרנטיות לשגיאות לשון של אחרים, עמדות כלפי חשיבות לימודי הלשון בקרב מורים, מוטיבציה להצליח בקורס ללשון, שביעות רצון מהקורס ללשון ומידת תרומתו של הקורס לידע הלשוני של הסטודנטים. השאלות הסגורות נעו על סולם לקראט בין 1 (מידה מעטה מאוד) ל-5 (מידה רבה מאוד). השאלונים תוקפו באמצעות ניתוח שופטים וניתוחי גורמים ומהימנותם הפנימית של המדדים נבדקה באמצעות אלפא של קרונבך.

ממצאי המחקר

להלן עיקרי הממצאים כפי שעלו במחקר זה:

- ✓ רוב הסטודנטים לא אהבו את לימודי הלשון בתיכון ורבים מהם זוכרים אותם כמשעממים וקשים, בעיקר בגלל התחביר וכללי הדקדוק בעברית.
- ✓ הסטודנטים מדווחים שהם קוראים כיום ספרים ועיתונים במידה בינונית עד רבה.
- ✓ הסטודנטים מדווחים על עצמם כבעלי שליטה רבה בעברית ומעט פחות בדקדוק. את שליטתם הם מדרגים כגבוהה מעט יותר מזו של אנשים אחרים שהם מכירים. לא חל שינוי בשליטתם בשפה בין תחילת הקורס לסופו.
- ✓ הסטודנטים מעידים על עצמם שהם מעריכים אנשים שמדברים בשפה תקינה ועשירה ושהם טולרנטיים לשגיאות במידה בינונית בלבד. לא חל שינוי בהיבטים אלו בין תחילת הקורס לסופו.
- ✓ הסטודנטים תופסים את לימודי הלשון כחשובים עבור מורים אך חלה ירידה בתפיסה זו בתום הקורס.
- ✓ המוטיבציה של הסטודנטים להצליח בקורס היתה גבוהה בתחילת הקורס וירדה מעט בסופו.
- ✓ בתום הקורס הביעו הסטודנטים שביעות רצון בינונית בלבד מהקורס בשל הנושאים שנלמדו בו שהיו לא רלוונטיים לטעמם, והם דירגו את תרומתו של הקורס לשיפור שליטתם בשפה כבינונית בלבד. המרצה עצמה זכתה לשבחים.

- ✓ קשרים חיוביים נמצאו בין קריאת ספרים לשליטה בעברית אך לא בין קריאת ספרים לבין השליטה בדקדוק.
- ✓ קשר חיובי נמצא בין הציון בבגרות בלשון עברית לבין השליטה בדקדוק.
- ✓ קשרים חיוביים נמצאו בין עמדות כלפי לימודי לשון לבין המוטיבציה להצליח בקורס.
- ✓ הבדלים מובהקים נמצאו בין ארבע הקבוצות. קבוצות ההסבה והמצטיינים מדווחות על עצמן כבעלות שליטה גבוהה יותר בשפה העברית כולל בדקדוק לעומת קבוצת לקויי הלמידה המדרגת עצמה כנמוכה ביותר. קבוצת הסדירים נמצאת בתוך.
- ✓ קבוצת הסבת האקדמאים היא הקבוצה בעלת העמדות השליליות ביותר כלפי לימודי הלשון במכללה ובעלת המוטיבציה הנמוכה ביותר לעומת קבוצות האחרות ובעיקר לעומת קבוצת המצטיינים שהיא בעלת המוטיבציה הגבוהה ביותר. בהמשך לכך, קבוצת הסבת האקדמאים הביעה את העמדות הנמוכות ביותר כלפי הקורס עצמו וכלפי תרומתו לעומת שלוש הקבוצות האחרות.
- ✓ באף אחת מן הקבוצות, על פי דיווחם העצמי, לא חל שיפור בשליטה בדקדוק בעקבות הקורס. עמדותיהם של כל הקבוצות כלפי חשיבותם של שיעורי הלשון ירדה בתום הקורס וכך גם המוטיבציה שלהם להצליח, למעט קבוצת המצטיינים.

דיון ומסקנות המחקר

המסקנה הראשונה שעולה ממחקר זה היא כי יש צורך להמשיך בלימודי הלשון במכללות להכשרת מורים. גם המורים לעתיד זקוקים לחיזוק שפתם הדבורה והכתובה ובעיקר לשיפור של שליטתם בדקדוק. ניכר שקריאה לבדה אינה מספיקה על מנת לשפר את כישורי הדקדוק וכי יש צורך בהוראה פורמאלית של הלשון על מנת לשפר את כל ההיבטים הלשוניים, כולל אוצר מילים.

עם זאת, מסקנתו השנייה של המחקר היא שמן הראוי לקיים בדיקה לגבי תוכנם של קורסי הלשון ועל החומר הנלמד בהם וזאת על מנת שהסטודנטים ירגישו שהם אכן נתרמים ומפיקים מקורסים אלו את המיטב. הממצא המדאיג ביותר במחקר זה היה חוסר השינוי בשליטתם של הסטודנטים בדקדוק עברי לאחר הקורס וכן, דיווחם הישיר שקורס זה לא תרם מאום לשיפור שליטתם הלשונית. ממצא זה מצריך חשיבה מחודשת על הנלמד בקורס בלשון כך שהחומר הנלמד יהפוך למשמעותי יותר ולרלוונטי עבור הסטודנטים. עוד יש לציין בהקשר זה כי בעוד שהמורים ללשון

אמורים ללמד וללמוד את הלשון כדיסציפלינה, וככזו היא דורשת לימוד שיטתי ומדורג, שאר המורים הדיסציפלינאריים אמורים להתייחס לסוגיות לשוניות בכיתתם לעתיד בצורה "מזדמנת" ותלוית הקשר ולכן, יתכן שרצוי גם ללמדם באופן שכזה - דבר שיקל עליהם לעשות את ההעברה מהאופן שבו הם עצמם למדו אל האופן שבו עליהם להתייחס אל תלמידיהם לעתיד בכל הקשור לשיפור הלשון. כל תכנית לימודים צריכה להביא בחשבון בשיקוליה את החברה וצרכיה ואת התלמידים וצרכיהם על מנת להפוך את הלימוד למשמעותי יותר עבור כלל המעורבים (רוזנר, Schwab, 1973 ; 2000).

תאריכים: לשון עברית; דקדוק; אוצר מילים; שפס-אם, הוראתה; פרחי הוראה, הכשרת מורים.